

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Esnasındaki Rumeli Göçünün Meclis-i Mebusan'a Yansımaları ve Yapılan Yardımlar

Mustafa Aydın*

The Reflection of the Rumelia Migration During the 1877-1878 Ottoman-Russian War on the Parliament

Abstract ■ This article examines how the members of parliament, which was established following the proclamation of the 1876 Constitution, considered the migration from Rumelia and the refugee problem both caused by the Russo-Ottoman War of 1877-78. The discussions and discourses on the issue of refugees that took place between March 19, 1877 and February 14, 1878, the dates for parliament's inauguration and suspension respectively, shed light on the political and social thinking of the Ottoman members of parliament. Moreover, it aims to demonstrate what kind of efforts the Ottoman parliamentarians showed for the case of Rumelian refugees and how they dealt with this issue in their heated debates. As source material it utilizes the speeches of the deputies in the parliament.

Keywords: Russo-Ottoman War of 1877-78, *Meclis-i Mebusan*, Migration, Refugees, İstanbul, Rumelia, Edirne, Philanthropy.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde parlamentonun açılması 23 Aralık 1876'da ilan edilen ilk Kanun-ı Esasi ile gerçekleşmiştir. Kanun-ı Esasi'nin 42. maddesinde "*Meclis-i Umumi*"nin Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan'dan oluşacağı hükmü yer almaktaydı. Sözü edilen bu meclislerin nasıl oluşup çalışacakları ise ilgili anayasanın 43-80. maddelerinde ifadesini bulmaktaydı.¹ Anayasa hükmü uyarınca kurulmuş olan meclislerde devlet işleyişinin daha iyi bir hale getirilmesi ve yönetimde farklı görüş ve düşüncelere yer verilmesinin amaçlandığı açıktır. Bu

* İstanbul Üniversitesi.

1 İlgili maddeler için bk. *Düstür*, IV, İstanbul 1295, s. 9-14, ayrıca bk. Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri* (3. baskı), İstanbul 2006, s. 41-46.

meclislerden makalemize konu olan ve seçimle gelen kişilerden oluşan ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının açılış tarihi 19 Mart 1877'dir. Meclis'in I. çalışma devresi 19 Mart-28 Haziran 1877, II. devresi ise 13 Aralık 1877'den tatil edildiği 13 Şubat 1878'e kadar olan süredir.² Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yapılan görüşmelerin tutanakları Hakkı Tarık Us³ tarafından *Takvim-i Vekayi*, *Basiret* ve *Vakit* gazetelerine dayanılarak hazırlanmış ve iki cilt halinde neşredilmiştir. Savaş esnasında Rumeli'den yapılan göçlerle ilgili arşiv, gazete ve diğer ilgili kaynak ve eserler kullanılarak detaylı çalışmalar da yapılmıştır.⁴ Bununla beraber, meselenin Meclis-i Mebusan'a yansımaları tam olarak ele alınıp incelenmemiştir. Burada 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rusların işgaline uğrayan Osmanlı topraklarından "Darü'l-amân"⁵ diye anılan İstanbul'a göç eden insanların zor durumları karşısında Meclis-i Mebusan'da bulunan vekillerin bu konuya bakışları, meclisin zabıt ceridelerine dayalı olarak ele alınacaktır.

Konuya girmeden önce meselenin tarihî zeminine kısaca göz atmak gerekir: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının başlamasını müteakip Ruslar, Balkanları aşabilmek amacıyla en önemli geçit noktası olan Plevne hattına karşı 20 Temmuz 1877'de başlattıkları saldırılar karşısında, Osman Paşa ve silah arkadaşlarının kahramanca direnişleri, teslim olmak zorunda kaldıkları 10 Aralık 1877'ye kadar sürdü. Müteakiben Rus birlikleri Balkanları hızla işgal etmeye başladı.⁶ Doğal olarak Rus işgali ve onların yanında yer alan Bulgar ve diğer Slav halklarının korumasız ve çaresiz Müslüman halka karşı takındıkları sert ve acımasız tavır bu halkın yer ve yurtlarını terk etmeleri sonucunu verdi. Buna 22 Ekim 1877'de Edirne'nin işgali de eklenince göç hareketi daha da hızlandı. İstanbul'a ilk göç 1877 Temmuz'unun ilk yarısında 500 kişilik kafilenin gelmesiyle başladı.⁷ İşgal ordusu İstanbul'a yaklaştıkça göç edenlerin sayısı da giderek arttı. Bu hususla ilgili olarak 6 Ocak 1878

2 Ali Akyıldız, "Meclis-i Meb'ûsan", *DİA*, XXVIII; s.245-247.

3 *Meclis-i Meb'ûsan 1293=1877 Zabıt Ceridesi*, (haz. Hakkı Tarık Us), I, İstanbul 1939; II, İstanbul 1954.

4 Bu hususla ilgili daha geniş bilgi için bk. Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, I, Ankara 1968; II, Ankara 1970; III, Ankara 1989; Faruk Kocacık, "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı:1 (İstanbul 1980), s. 137-190; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1994.

5 Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat* (haz. İsmet Miroğlu), I-III, İstanbul 1983, s. 527.

6 Mahmud Celâleddin Paşa, aynı eser, s. 466 vd. ; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara 1995, s. 48-51.

7 Şimşir, *Türk Göçleri*, I, s.140; İpek, *aynı eser*, s. 56.

tarihinde İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Henry Layard⁸ Dışişleri Bakanına gönderdiği bir mektubunda İstanbul'a günde ortalama 8.000-10.000 kişinin geldiğini ve bunlardan bazılarının trenin dışından sarkarak yolculuk ettiklerini, kadın ve çocukların soğuktan adeta buz kestiklerini, hatta vagonlarda bile pek çok çocuk ve kadının donarak hayatlarını kaybettiklerini yazmaktaydı. Ayrıca bunların genelde aç ve susuz olarak 24 saat seyahat ettiklerini de ilave etmekteydi.⁹ Muhacir akımının büyük kitleler halinde daha sonra da devam ettiğini, 11 Ocak'ta yaklaşık 10.000 ve 12 Ocak'ta 11.000 kişinin Sirkeci'ye gelmesi açıkça gösterir.¹⁰ Bu tarihten itibaren İstanbul'a günde ortalama 10.000 göçmen gelmeye başlamıştır.¹¹ 12-15 Ocak tarihlerinde gelen trenlerdeki vagonların sayısı ise dikkat çekecek kadar fazladır. Örnek vermek gerekirse: 12 Ocak'ta gelen iki tren toplam 97, 13 Ocak'ta gelen 6 tren 206, 15 Ocak'ta gelen 2 tren ise 76 vagon oluşmaktaydı. Böylece yeni gelenlerle birlikte İstanbul'daki muhacir sayısı kısa zamanda 150.000'e ulaşmış ve bunları yerleştirecek yeterli yer olmadığından İstanbul-Edirne demiryolu boyunca 25.000-30.000 kişi perişan bir halde açıkta kalmıştı.¹²

Muhacirler bu şekilde çaresiz yollara dökülmüş olmakla beraber, Osmanlı Mebusan Meclisinin gündemine bu felaketli gelişme, göçün başlamasından yaklaşık altı ay kadar sonra, 12 Ocak 1878'de gelmiştir. Konuyu görüşmeye açanların ise savaş felaketinin yoğun olarak yaşandığı bölgelerden gelen mebusların olması dikkat çekicidir. 12 Ocak tarihli oturumda, Tuna vilayeti mebuslarından Şakir Efendi daha önce vermiş olduğu bir önergede, Tuna ve Edirne vilayetlerinden başka Sofya'dan da İstanbul'a pek çok muhacir gelmekte olduğunu, bunların pek çoğunun ihtiyaçlarının Dersaadet Muhacirîn Komisyonu tarafından karşılandığını belirtmekteydi. Ancak, Şakir Efendi'nin aldığı duyumlara göre İstanbul'da iki aylık zahire kalmıştır ve ileride ekme sıkıntısı çekileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bu noktadan hareketle Şakir Efendi muhacirlerin ziraattan anlayanlarının Anadolu cihetlerinde belirlenecek uygun yerlere sevk edilmesini teklif etmekteydi. Bu arada konu ile ilgili Selanik, Kosova ve İstanbul milletvekillerinin söz almaları

8 Austen Henry Layard (1817-1897) 20 Nisan 1877-2 Nisan 1880 yılları arasında İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi'dir. Daha detaylı bilgi için bk. Kaya Bayraktar, "Arkeolog, Bankacı, Casus, Sefir: Austen Henry Layard ve Osmanlı Coğrafyası", *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 12, sayı 1 (2011), s. 292 vd.

9 Şimşir, *Türk Göçleri*, I, s. 273.

10 *Vakit*, no: 799, 9 Muharrem 1295/13 Ocak 1878, s. 1, st. 3-4.

11 Şimşir, *Türk Göçleri*, I, 303-304; İpek, aynı eser, s. 56.

12 Şimşir, *Türk Göçleri*, I, 303-304.

üzerine muhacirlerin işesi uzun ve hararetle tartışmaların yapılmasına vesile olmuştu. Nihayetinde Meclis başkanı, Şakir Efendi'nin varakasını kısaca özetledikten sonra teklifinin Encümen-i mahsus tarafından görüşülerek lazım gelen cevabın yazılmasını istemiş ve bu teklif milletvekilleri tarafından da kabul edilmişti.¹³

Meclisin 14 Ocak 1878 tarihli oturumunda yine Rumeli'den gelen muhacirlerin durumu ele alınmış ve meclis başkanı İstanbul mebusu Hasan Fehmi Efendi ilk önce muhacirlerle ilgili bilgiler vermiştir: Buna göre muhacirler Rus istilası sebebiyle büyük bir kargaşa ve sefalet içinde yollara düşmüşlerdi. Çoğu "aç ve bî-ilâç" demiryolu mahallerinde gece gündüz kalmakta, camiler dahil olmak üzere çeşitli kamu binalarını doldurmakta idi. Bunların kimlik bilgileri yığıldıkları yörelerin muhtarlar ve mahalle imamılarıyla vasıtasıyla belirlenerek kayıt altına alınmalı, sevk edilecekleri yerler belirlenene kadar geçici olarak uygun mekânlara yerleştirilmeli ve buralarda barınmalarının sağlanması temin edilmeliydi. Ancak öngörülen bu önlemlerin tam olarak uygulama imkânı olmadığı kısa zamanda ortaya çıkacaktır.

Hükümet yanında hükümdarı da savaşın felaketli sonuçlar vermesinin sorumluları arasında gördüğünü açıkça dile getirdiğini bildiğimiz İstanbul mebusu Astarıcılar Kethüdası Ahmet Efendi de muhacirlerin durumuyla yakından ilgilienmekteydi. Yaptığı konuşmada başlatılacak yardım kampanyasına işaret olmak üzere İstanbul'un maruf zenginlerinden Altunîzade İsmail Efendi'nin muhacirlere 100.000 kuruş vereceğini duyurmaktaydı. O sıralarda Evkaf Nazırı olan Cevdet Paşa'yı da yardım heyeti adına ziyaret eden Ahmet Efendi, belirlenen yerlere sevk edilmek üzere gelen muhacirlere sabah-akşam çorba ve ekmek verileceğini, muhacirlere tahsis edilmek üzere tahliye edilmekte olan Yeni Cami dışında bu işlerde kullanılmak üzere ayrıca Hamidiye İmaretî'nin kendilerine verilmesini istemişti. Cevdet Paşa öneriyi kabul ederek, gereken yardıma hazır olduğunu ifade etmişti. Müteakiben zabtiye müşirine uğrayan Ahmet Efendi, buradan da olumlu cevaplar almıştı. Camilerin tamamen dolmasından ötürü İstanbul'daki Redif Paşa konağı gibi bazı boş konakların da muhacirlere tahsis edilmesi gerektiğine işaret eden Ahmet Efendi'nin, muhacirlere yardım konusunda yoğun bir faaliyet içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Görüşmeler esnasında söz alan Aydın mebusu Yenişehirli Ahmed Efendi ise Altunîzade İsmail Efendi'nin para yardımını takdirle karşıladığını bildirdi. İstanbul mebusu Agop Efendi de acilen 10-15 kişiden oluşan bir yardım sandığı

13 MMZC, II, 1293=1878, Devre : 2, İctima: 1, İnikad: 9, 8 Muharrem 1295/31 Aralık 1293/12 Ocak 1878 Cumartesi, s. 126-127.

komisyonunun oluşturulmasını teklif etti. Yanya mebusu Daviçon Efendi mebusların da maaşlarından kesilmek üzere para yardımına iştirak etmelerini istedi. Bunun üzerine kesintinin mikdarı üzerinde konuşmalar cereyan etti, bazı mebusların beş lira önerileri yetersiz bulunarak en az on lira verilmesinin daha uygun düşeceği konuşuldu, bununla beraber kesin bir karara varılamadı, neticede beş liradan az olmamak şartıyla herkesin uygun göreceği bir mikdarı hibe etmesi kararlaştırıldı. Akabinde astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi'nin oluşturulacak yardım defterinin âyân meclisi üyelerini de kapsaması teklifi meclis riyaseti tarafından uygun görüldü. Bu meyanda dile getirilen, “onların da bu bâbda mürüvvetlerini elbette isteriz ve daha ziyâde onlar da hizmet edeceklerine şüphemiz yoktur” ifadeleri, âyân meclisi üyelerinin daha ziyade varlıklı ricalden oluştuğuna bir işaret olsa gerektir.

Bu arada Kastamonu mebusu Sâlim Efendi'nin, kurulacak komisyona âyân meclisinden de bazı kimselerin alınıp bunlar vasıtasıyla daha çok yardım toplanacağını belirtmesi üzerine, bu görüş Haleb mebusu Manuk Efendi tarafından desteklenmiş, ancak bu gibi ihtimallerin kendilerine düşen fedakârlığı hafifletmemesi gerektiğine dikkat çekilmişti. Bu arada mebuslardan Sâdi Efendi İzmir halkının muhacirlere olan yardımlarını şükranla yâd etmiş ve yapılanlar hakkında bilgi vermiş, Bursa ve diğer bazı vilayetlere yeterince muhacir gönderildiğini, buralarda yakacak maddeleri yeterli olduğundan muhacirlerin soğuk havalardan fazla etkilenmeyeceğini belirtmişti. Ayrıca kış sebebiyle özellikle çok daha ılıman olan Adana'nın Mersin iskelesine de muhacir gönderilmesinin isabetli olacağına değinmişti. Bunun üzerine söz alan Adana mebusu Kozanlı Mustafa Bey, devletin böyle bir şeyi uygun gördüğünde, vilayetinin müteşekkir kalacağını, muhacirlere herkesin evinin açık olduğunu, gönderileceklerin uygun yerlerde aylarca hatta yıllarca kalabileceğini, kendilerine giyecek, yiyecek dahil her hususta yardıma hazır olduklarını zikretmişti.

Bu konuşmaları müteakiben komisyon teşkili hususunda söz alan Selanik mebusu Mustafa Bey, oluşturulacak komisyona bir vazife verilmesi gerektiğini belirterek, gelen muhacirlerin camilerde yattıklarını, içlerinde ölenlerin de çok olduğunu, aç olanların dahi bulunduğunu söyledikten sonra, sözü İngiliz komisyonuna¹⁴

14 Turkish Compassionete Fund (Sermaye-i Şevkat-i Osmaniye Cemiyeti). Baronne Bourdet Courtts (1814-1906) tarafından kurulmuştur. Cemiyet özellikle gazeteler vasıtasıyla İngiliz hayırsesverlerden yardım toplamıştır. Bununla ilgili bk. Şimşir, *Türk Göçleri*, I, s. 238; Nedim İpek, aynı eser, s. 77. Ayrıca İngiliz elçisi Layard Şefkat-i Osmaniye

getirerek, onların İngiliz Elçisi vasıtasıyla gelenlere çorba verdiklerini¹⁵ ve kendilerine bunun için teşekkür ettiklerini dile getirmiş, ancak “Avrupa bizi bu derece çürüttü; ona da teessüf ederiz. Biz kendimiz bu adamları idare edelim; onlar da iâne ededursunlar” demekten kendini alamamıştı. Bağdat mebusu Abdurrezzak Efendi de iane ve yardım konusunun Sadık Paşa başkanlığındaki muhacirin komisyonu ile müzakere edilmesini önerdi. İstanbul mebusu Agob Efendi ise konuşulan konuların komisyon teşkilinden sonra orada ele alınması gerektiğini zikrederek, muhacir kesafeti sebebiyle her şeyin istenildiği gibi yürütülemediğini, ancak Şehremini Galip Paşa ve hükümetin elinden gayreti esirgemediğini teşekkürle dile getirdi. Kezâ Selanik mebusu Mustafa Bey aynı doğrultuda görüş bildirdi. Aydın mebusu Ragıp Bey; camiler yanında etraftaki evler dışında kamu binalarıyla resmi dairelerin de tahliye edilerek muhacirlerin geçici barınmaları için kullanılmasını önerdi. Yine aynı hususla ilgili olarak Reis Efendi de gelen muhacirlerin camide tutulmalarının zaruretten kaynaklandığını vurguladı. Aydın mebusu Yenişehirli Hacı Ahmed Efendi bu görüşleri onayladığını ifade etti. Bu tartışmalar ve konuşmalar sonucu 20 kişilik bir komisyon oluşturulması önerisi kabul edildi.¹⁶

“Muhacirine mahsus mebusandan oluşturulan İane Encümeni” adıyla oluşturulan komisyon üyeleri *Vakit* gazetesinde 17 Ocak 1878’de yayınlandı. Buradaki listede şu isimler yer almaktaydı:

1. Reis İstanbul mebusanından Astarıcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi,
2. Reis-i sâni İzmir mebusanından Benefşelizâde Emin Efendi,
3. Kâtib-i evvel Selanik mebusanından Mustafa Efendi,

Cemiyeti adına muhacirin komisyonuna 500 yatak, 500 çarşaf, 500 yastık yüzü ve 500 yün yorgan göndermiştir. Bununla ilgili bk. *Vakit*, no: 825, 7 Şubat 1878, s. 1, st. 2.

15 Ayrıca İngiliz Elçi her gün 4.000 göçmene çorba vermiştir. Bununla ilgili bk. *Vakit*, sayı: 801, 11 Muharrem 1295/15 Ocak 1878, s. 1, st.3-4.

16 MMZC, II, Devre: 2, İctima 1, 10. İn’ikad, 10 Muharrem 1295/2 Ocak 1293/14 Ocak 1878 Pazartesi, s. 138-141. Bununla ilgili bk. *Vakit*, no: 813, 13 Muharrem 1295/17 Ocak 1878, s. 4, st. 2. Aynı hususla ilgili olarak 21 Ocak’ta *Basiret* gazetesinde yayınlanan listede, bu defa Muhacirin Encümeni’nin Padişah başkanlığında teşkil edildiğini görmekteyiz. Başkana vekâlet etme görevi de Meclis Başkanı Hasan Fehmi Bey’e verilmiş, 2. Başkan Astarıcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi, 2. Başkan yardımcısı İzmir mebuslarından Menefşelizade Emin Efendi, olmuştur. Görünen Meclis başkanı Hasan Fehmi Bey Padişaha vekâlet etme görevi verilince Menefşelizade Emin Efendi 2. Başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Bununla ilgili bk. *Basiret*, no:2326, 17 Muharrem 1295/21 Ocak 1878), s. 1., st. 3-4.

4. Kâtib-i sâni Bosna mebusanından Yaver Efendi.
5. Âzâlar: Haleb mebusanından Câbirizâde Mehmed Nafi Efendi,
6. Yanya mebusanından Mustafa Bey,
7. Selanik mebusanından Kerim Efendi,
8. Dersaadet mebusanından Aleksan Efendi,
9. Kosova mebusanından Ömer Efendi,
10. Bursa mebusanından Rıza Efendi,
11. Selanik mebusanından Mehmed Efendi,
12. Aydın mebusanından Ragıb Bey,
13. Mamûratü'l-aziz mebusanından Hafız Mahmud Efendi,
14. Trabzon mebusanından Emin Hilmi Efendi,
15. Haleb mebusanından Kadri Efendi,
16. Yanya mebusanından Mihail Hristo Efendi,
17. Kosova mebusanından Apostol Efendi,
18. Bosna mebusanından Salomon Efendi,
19. Edirne mebusanından Doros Efendi,
20. Yanya mebusanından Daviçon Efendi.

Meclisin listenin yayınlandığı gün, yani 17 Ocak Perşembe günkü oturumunda ilkin Yanya mebusu Daviçon Efendi kürsüye çıkarak Muhacirin Encümeni'nin varakasını okumuştur. Varakada oluşturulan 20 kişilik komisyonun işe koyulduğu belirtiliyordu. Hatta bizzat padişahın büyük bir zorluk içinde olan göçmenlerden 150 kişilik bir grubun “saray-i hümayunda iâşe ve infak edilmek üzere celbini emr ü ferman buyurdıkları” da bildiriliyordu. Padişahın bu davranışının herkese örnek olacağı ve evlerini, konaklarını açmak ve nakdi ianede bulunmak isteyenleri yardıma teşvik edeceğini özellikle vurgulanıyordu. Bu gibi hayırseverliklerin isimleriyle birlikte her gün gazetelerde yer alması ayrıca teşvik edici bir unsur olarak düşünölmekteydi. Bunun akabinde Daviçon Efendi üç gün zarfında mecliste bulunmayan ve ne kadar yardım edecekleri belli olmayan 10 üye haricinde meclis üyeleri ve diğer yardım severlerden toplanan 116.368 kuruşu heyet huzurunda defterden okuyarak beyan etti. Ardından sözlerine devam ederek, komisyonun çalışmaya başlamasıyla birlikte Mekteb-i Tıbbiye-i İdadiye subay ve öğrencilerinden toplanan ve gönderilen 10.300 kuruşun teşekküre değer olduğunu ve bu tarz yardımseverlik gösterilmesinin herkesin harekete geçmesine, şevk ve gayretinin artmasına vesile olacağına şüphe olmadığını, Şehremini Galip Paşa'nın gece

gündüz muhacirlerin iâşe ve rahatlarını sağlamaya çalıştığına herkesin şahid olduğunu söyledi. Bazı küçük subay ve askerlerin (asâkir-i mülkiye) güzel ve övgüye değer çalışmalarını da zikredip teşekkür ettikten sonra, İngiltere sefaretî ve Baron Hirsch¹⁷ tarafından yapılan yardımların insanlığa yakışır bir tarzda sevinç ve takdire değer görüldüğünü de belirtti.

Bu arada Halep milletvekili Nafi Efendi, milletvekillerinin yardım miktarı açıklanınca İstanbul mebusu Sadık Paşa'nın verdiği 1.000 kuruşu, kendisinin malum olan zenginliğiyle kıyaslandığında az olduğunu söylemiş, bunun da yazılan rakamdan haberdar olmamasından kaynaklanmış olabileceğini beyan etmişti. Fakat durumun böyle olmadığı, "suret-i resmîyede kendisine tezkire yazılmış" bulunmasından ortaya çıkmış, bu hususun onun bilgisi dahilinde olduğunu Ankara mebusu Tevfik Bey doğrulamıştı. Bu durum mebuslardan bazılarında hoş karşılanmadı ve ayıplandı. Yine Halep mebusu Nafi Efendi, Baron Hirsch'in yaptığı yardımdan söz ederken, Baron Hirsch'in gecede 5.000 göçmeni vagonlardan indirdiğini, yedirdiğini ve Beyoğlu'nun bütün lokantalarını seferber ettiğini belirterek heyetçe teşekkür edilmesi gerektiğini hatırlattı. Ayrıca Baron Hirsch ile ilgili Halep mebusu Manuk Efendi de Baronun yemek dağıtanlara da 150 kuruş maaş verdiğine dikkat çekince Nafi Efendi, Baron Hirsch'in günde 1.000 lira harcadığı bilgisini eklemişti. Bu konuşmalarda iyice övülen yardımsever Baronun Rumeli demiryolları işinden hazineyi soyarak edindiği servet yanında ayrıca derin bir şükran ihalesi de kazandığı anlaşılıyor! Bununla beraber başta İstanbul mebusu Astarıcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi olmak üzere, bazı mebuslar yabancıların yardımlarına muhatap olan muhacirlerin barınma ve iâşe işlerindeki aksaklıklara işaret etmekten kendilerini alamamaktaydı, dolayısıyla savaşa yol açan ya da onun dolaylı destekçilerinden olan yabancıların yaptığı yardıma pek de sıcak bakılmadığı gösterilen tepkilerden anlaşılmalıdır.

Aynı konuda söz alan Suriye mebusu Abdürrahim Bedran Efendi ise *el-Cevâib*¹⁸ gazetesi imtiyaz sahibi Selim Fâris Efendi'ye uğradığını, muhacirlerle ilgili sarf

17 Baron Maurice de Hirsch (1831-1896), (Moritz Hirsch, Freiherr auf Gereuth), Osmanlı Devleti'nde Balkanlar'da Demiryolu yapım işleriyle uğraşmış, üstlendiği ihalelerle Osmanlı hazinesinden büyük bir servet kazanmıştır. Baron Hirsch günde 2.000 kişiye çorba vermiştir. Bununla ilgili bk. *Vakit*, no: 801, 11 Muharrem 1295/15 Ocak 1878, s. 1, st. 3-4.

18 *el-Cevâib* Ahmed Fâris eş-Şıdyak tarafından 1861-1884 yılları arasında İstanbul'da çıkmaya başlayan haftalık gazete. Ayrıca aynı ismi taşıyan matbaa da 1870'de İstanbul'da kurulmuş, Türkçe ve Arapça kitaplar basmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Hüseyin Gazi Topdemir-İbrahim Ethem Polar, "Türk Matbaacılığının Gelişiminde Bir Sayfa: Cevâib Matbaası", *Nüşa*, Yıl:4/14 (Yaz 2004), s. 87-102; Atilla Çetin, "El-Cevaib Gazetesi ve Yayını", *İÜEF. Tarih Dergisi*, 34 (1983/84), s. 475-484.

edilen gayret ve gösterilen hamiiyeten söz ettikten sonra buraya gelen muhacirlerin hallerinden bahsettiğini ifadeyle muhacirlerin kaldıkları camilere gittiklerini, ancak buralardaki halı ve kilimlerin Cevdet Paşa'nın talimatıyla yerlerinden kaldırıldıklarına şahit olduğunu¹⁹ ve bunu yadırgadığını belirtmiştir. Ardından da Selim Efendi'nin kendisine Hindistan'dan gelen yardımlardan her gün 50 kilo sade yağ, iki çuval pirinç, battaniye ve yorgan verebileceğini komisyona bildirmiş olduğu halde, kimsenin onunla irtibat kurmadığını belirterek, yardımların örgütlenmesindeki aksaklıkların genel bir mahiyet arz ettiğini gözler önüne sermiştir. Abdürrahim Efendi'nin bu ifadesi üzerine, Aydın mebusu Yenişehirli Hacı Ahmed Efendi, bu yardımın doğrudan komisyona iletilebileceğini söylemiştir.

Konu üzerinde söz alan Astarıcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi, camilerin halılarının kaldırılmış olmasını tasvib etmemekle beraber, Yenicami örneğini vererek, her tarafın çamur içinde olduğuna, ayakkabı vs. ile girilip çıkıldığına işaretlerle, yapılan işin doğru olduğu kanaatini izhar etmiştir. Konuşmalardan sonra meclis reisi, sadrazamlık makamından yazılan ve komisyonu ilgilendiren iki tezkire olduğunu belirterek birincisinde, muhacirlerin işleriyle meşgul olmak amacıyla bazı askeri tedbirlerin alınması için Cevdet Paşa başkanlığında teşkil edilen komisyona heyetten 3-5 kişi seçilerek gönderilmesinin istendiğini bildirip uygun görülürse beş kişinin tayin olunarak görevlendirilmesini teklif etti. Bunun üzerine, Haleb mebusu Manuk Efendi bu komisyonun vazifesi hakkında bilgilenmek istediye de cevap alamadı. Meclis başkanı sözlerine devamlı, Naşid Paşa²⁰ riyasetinde Şehremanetinde bir komisyon daha teşkil olunmuş olduğunu ve bu komisyonun da muhacirlerin barınma, beslenme ve iskânı işlerine bakacağını, buraya da birkaç mebusun görevlendirilmesinin istendiğini belirtti. Fakat bu teklifler görevlendirmenin gerekli olup olmadığı ve çeşitli komisyonlar elinde işlerin daha da ağır ve kargaşa içinde yürütüleceği endişesiyle karşılandı. Bununla beraber devam eden müzakereler neticesinde meselenin encümene havale edilmesine karar verilmiş olması,²¹ başka bir yoruma ihtiyaç bırakmamaktadır.

19 Aynı bilgi için bk. *Vakit*, sayı: 804, 18 Kanun-ı sani 1877, s. 3. st. 2-4.

20 Naşit Paşa bu komisyonun, Sadık ve Feyzi Paşalardan sonra üçüncü başkanıdır. Bununla ilgili bk. Tarık Özçelik, "Basiret Gazetesine Göre Doksanüç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli Göçmenleri (1877-1878)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993, s. 21; ayrıca bk. İpek, aynı eser, s. 69.

21 MMZC, II, Devre 2, İctima 1; 11. İnikad, 13 Muharrem 1295/5 Ocak 1878/17 Ocak 1878 Perşembe, s. 154-157.

Meclisin iki gün sonraki yani 19 Ocak tarihli toplantısında Meclis başkanı gündem dışı verdiği bir bildiye, yetim muhacirlerle ilgili iyileştirmeler yapılması (muhacirin eytamının ıslahatı) hususunda Edirne mebuslarından Rif'at Efendi ve Rasim Beyefendi'den bir telgraf alındığını ve telgrafta akşam üzeri muhacirlerin tazyikinden ve nakil araçlarının yetersiz kaldığından bahsedilerek, sorunların acilen çözülmesi hususunun ihtar olunduğunu hatırlattı. Bu arada Tuna mebusu Ali Paşa'nın çaresizlik içinde dile getirdikleri muhacirlerin durumunu bütün vahame-tiyle aksettirmekteydi: "Şumnu bu kadar nüfusu istiâba kâfi değildir ... Muhacirler için ne yapılacak ise serîan bakılması. İnsaniyet namına olarak birşey yapalım, efendim; buna bakmalıyız; zîra bu günkü günde Tuna vilâyet-i celilesinden üç bin nüfus, belki daha ziyade hicret ettiler. Telef olacaklar; çünkü Şumnu'ya geçen gün ben deniz gittim. Gördüm ki, daha yüz nüfus bile olsa barınmanın ihtimali yoktur". Görüşmelerde dile getirilen bu gibi ifadeler genel felaketin boyutlarını ve her tarafta ağır bir durum arz ettiğini gözler önüne sermeye yeterlidir.

İki gün sonra 13. oturumda gündem dışı konuşmaların yapıldığı esnada meclis başkanı Muhacirlere Yardım Encümeni'nin para yardımında bulunanların defterini ilettiğini ifade ile bunun okunmasını Daviçon Efendi'ye havale etti. Daviçon Efendi, en büyük bağışın sahibi olan Altunîzade İsmail Efendi'nin 100.000 kuruş iânede bulunduğunu ilan ettiğinde heyet bunu hararetle karşıladı, kendisine "Umum millet müteşekkirdir" denildi. İstanbul mebusu Astarçılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi de, "Efendim, Altunîzade Hacı İsmail Efendi hazretleri umûmun pederi makamında olduğuna kimsenin şübhesi yoktur" beyanında dahi bulundu. Yanya mebusu Ali Bey de yardımda yarışanlara başkanlıkça özel olarak teşekkür yazısı yazılmasını istedi.²²

Bu arada 14. oturumda Edirne mebusu Rasim Bey'in Edirne'den yapılan göç-lerle ilgili, Meclis kürsüsünden söyledikleri vicdanları sızlatacak niteliktedir. İşgale uğrayan yerlerde yaşanan felaketin boyutlarını gözler önüne seren bu konuşmada Rasim Bey, Rus ordusunun Balkanı tecavüzle Kızanlık havalisini zapt ve istila ey-lemesi üzerine Şıbka ordusunun ya Filibe tarafına çekilmek veyahut teslim olmak-tan başka çaresi kalmadığını ve Sofya ordusunun da uzaklığı nedeniyle Edirne'ye çekilmeden düşman tarafından ricat hattının kesileceğinden şüphe olmadığını belirterek, Osmanlı Devleti'nin eski başkenti olan ve bir milyon erkek nüfusa sahip büyük bir vilâyetin merkezi konumunda bulunan Edirne şehrinin tehlikeye düştüğünü ifadeyle hazin hâli net şekilde dile getirmiştir.²³

22 MMZC, II, Devre 2, İctima 1, 13. İnikad 17 Muharrem 1293/9 Ocak 1293/21 Ocak 1878 Pazartesi, s. 179.

23 bk. Ek 1.

Bu görüşmelerden yaklaşık iki hafta sonra 24. oturum ve 28. oturumlarda yardım yapanların listeleri okunmuş ve bunlara teşekkür yazıları yazılması kararlaştırılmıştır. 14 Şubat 1878'deki 29. oturumla da Meclis 1908'de yeniden açılana dek tatil edilmiştir. Sonuç olarak, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Mecliste bulunan milletvekilleri göçler hususunda gerekli hassasiyeti ve ilgiyi göstermişler, hatta bu konuda yaptıkları yardımlarla topluma örnek olmaya çalışmışlardır. Meclisin kısa bir süre açık kalması ve çalışması, belki devlet işleyişi ile ilgili ortaya konabilecek öneri, görüş ve düşüncelerin hayata geçirilmesini engellemiş, bu itibarla oluşabilecek tecrübeden yoksun kalınmıştır. Bununla beraber bu süre zarfında özellikle perişan haldeki göçmenlerin durumlarının uzun uzadıya gündeme gelmesi ve yapılan teşebbüsler, olumlu izlenimler olarak tarihteki farkedilmeyen yerini almıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Esnasındaki Rumeli Göçünün Meclis-i Mebusan'a Yansımaları ve Yapılan Yardımlar

Öz ■ Bu makale 1876'da Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesini müteakip açılan Meclis-i Mebusan'da yer alan mebusların 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi esnasında İstanbul'a yapılan göçü ve muhacirlerin durumunu ne şekilde gördüklerini inceler. Meclisin açıldığı 19 Mart 1877'den tatil edildiği 14 Şubat 1878'e kadar geçen sürede göçmenlerle ilgili olarak yapılan görüşmeler Osmanlı sosyal ve siyasi düşünüş tarzına ışık tutmaktadır. Mebusların hararetli tartışma ve çabaları meselenin nasıl anlaşıldığı, onların zihin dünyalarına nasıl aksettiği ve gündeme nasıl baktıkları hakkında fikir verecektir. Ayrıca mebusların mecliste bu konu hakkında yaptıkları konuşmalar söz konusu ilk meclisin çalışma anlayışı bakımından önemli ipuçları sağlar.

Anahtar kelimeler: 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Meclis-i Mebusan, Göç, Muhacir, İstanbul, Rumeli, Edirne, Yardımlar.

EKLER

Ek 1. Rasim Bey'in Edirne'den Yapılan Göçle İlgili Konuşması

“... Bunca nisvân ve sıbyânın Kızanlık ve Zağra kazaları ahalisi gibi katl-i âmm ve şeniâ-i düşman-i bi-emân olmaması zımnında hicret ettirilmeleri icâb eyleyeceği ve iki gün zarfında mütarake akdı me'mûl bulunduğu dair vükelâ cânibinden verilmiş olan izahâtın katl-i âmm ve izâle-i bîkr gibi ef'al-i müstehcenenin icâb ettirdiği ahvâl-i müdhîşeyi dâfi' olamayacağı cihetle hey'et umumiyenin ruhsatiyle hemen ol gün şimendifere binip Edirne'ye gittim. Ertesi gün mezkûr iki gün münkaziye olarak mütâreke akdı mümkün olmadığı ve hissölunduğu gibi Şıbka fırkasının teslimi haberi alındığı ve Sofya ordusunun ric'ati kesildiği anlaşılacak ve Edirne'de bulunan müşir Ahmed Eyüb ve Mehmed Ali paşalar ile liva paşalarının Edirnece tedâbir-i tedâfüyyenin mefkudiyeti hasebiyle teslimiyet iktiza edeceğine dair müzakereleri şâyi' olarak Edirne şehri için mahsûs olan tehlike heyecan-ı azîmi câlib oldu.

Rumeli şimendiferinin posta katarı on iki ve yük katarları kırk sekiz saatte Dersaadet'e gelip gitmekte olduklarından bir nefer ziyade kurtarılmış olmak için elbise ve yatağa müteallik hiç bir şey vagonlara tahmil olunmayarak nisvân ve sıbyân bindirilip yola çıkarıldı. Demiryolu kumpanyasından yevmiye kaç katar nakledebileceği sül olunup alınan cevaba göre hareket edildi; yanî tâcil ve tasaddî olunmayıp kumpanyanın reyine ve me'mûl olmayan fütüvvetine havale kılındı. Ne çâre ki hem Prusya'nın Edirne konsolosu ve hem de Edirne demiryol direktörü bulunan zat pek ziyade fütüvetsizlik ederek bürüdet sıfırından sekiz derece nâkis olduğu halde ve yerde haylice kar bulunduğu ve şimal rüzgârı kemâl-i şiddetle hüub eylediği bir zamanda yanlarında fazla elbise ve örtü misillü eşyaları olmayan nisvân ve sıbyân posta katarları misillü hareket-i serîa ile götürmediği şöyle dursun, yük katarları misillü kırk sekiz saatte dahi götürmeyüp, tamam sekizer, dokuzar günde götürdü. Yirmi dört saatte mâşiyen, beşer-altışar saat mesafesi olan birer istasyon arasında hareket ettirerek bunca nisvân ve sıbyânı soğuktan telef etti. Her istasyon birer kabristan kesildi ve Dersaadet'e vasil olanların ekserisi bürüdetin te'sirinden hâlâ vefat etmektedirler; hattâ bir locaya akrabamdan sekiz nefer nisvân ve sıbyânla bir nefer ihtiyar ammim binmişler idi, ihtiyar ammim iki, nisâdan olan akrabamın biri üç gün muammer olup, vefat ettiklerini akşam gelip öğrendim. Komşularımın, hususiyile akrabalarımın böyle mahkûren helâk oluşları bana ne kadar te'sir ettiğini tafsile hâcet görmeyerek kalb-i rahîme havale eylerim. Faytun-süvar ızz ü ihtiram olarak istasyona gelmiş ve lâyuad emvâl ve emlâkini terk ettikleri halde böyle zamanda bile devlete bâr olmamak için parasıyla birinci vagona bilet almış nice hanımlar karga gibi vagonların üzerine, çıkıp muhafaza-ı ırz için şiddet-i şitâya tahammülü göze aldılar. Ancak nihayet kırk sekiz saatte

Dersaadet'e vâsıl olmak ümidleri var idi; hayfâ ki direktör-i merkur bunları istasyonlarda vech-i muharrer üzre vagonların üzerinde haftalarca bırakıp, geceleri Derece-i nihâyede kesb-i iştîdad-i bürûdetle zillet ve hakaretle telef eyledi. Yollarda fevt olan nisvân ve sıbyânın dört, beş yüzden ibaret olması tahmin olunursa da yüreğine soğuk te'sirinden nâşî üçer, beşer gün ve daha ziyade fâsıla ile burada vefat etmiş ve etmekte bulunmuş olanların dört bini tecavüz edeceği şüphesizdir. Buna yalnız merkur direktör mü sebep olmuştur. Yoksa kumpanyanın emri mi verilmiştir? Hâsılı bunca sıbyan ve nisvanın helâkine kimler ve hangi sahib-i tedbir sebebiyet vermiştir? Hemen bi't-tetkik meclis-i meb'usana bildirilmesi zımnında makam-ı âlî-i sadaret uzmâdan istizah olunmasını teklif ederim. Eđerçi Rumeli şimendiferinin ve kumpanyanın Sırbistan ihtilâlinde bu zamana kadar asâkir ve mühimmat-ı harbiyye nakli hususunda görülmüş olan teshilât-ı vâkıası ne kadar şâyân-ı teşekkür muvaffakiyattan bulunduğu beyâna hâcet yoktur, ancak bu defa muhacirinin nakli keyfiyetinde kemal-i teessüfle görülen teahhurat-i helâkcûyâne her halde bir tedbir-i sakîmden ileri gelmiş olacağı mülâhazaya muhtaç bulunduğu için istizâh-ı maddeye sür'at olunmağı elzem add eylerim. Zira böyle muharebe ile me'mur olmayan nisvân ve sıbyânın te'sirât-ı bürûdet ile helâk edilip muhârebatta şehid olan zevç ve babalarıyla mezaristanda görüştürülmek dünyada hiçbir zaman vukua gelmiş mevaddan olmadığı tarih-şinâsan-ı âlemin malûmudur. Bir de ahalînin ekserisi hususiyle ashab-ı karye berren öküz arabalarıyla Tekfurdağı'na hicret ettiler. Ve Dersaadet'e şimendiferin çıplak getirdiği nisvânın ekserisinin elbiseleri arabalarla Tekfurdağı'na gönderildiği, bunları hemen alıp getirmek için şirket-i hayriyye vapurlarıyla Dersaadet'te kayık çeken vapurlardan icâbı mikdar vapurun hemen ve serîan Tekfurdağı'na gönderilmesi için makam-ı sadârete makam-ı riyâsetten tezkire-i mahsûsa yazılmasını rica eylerim. İşbu iki teklifin kabulüne müsaade buyurulmasını kemâl-i tazarru' ile hey'et-i umumiyyeden istirham eylerim."

Ek 2. Heyet-i Mebusan Tarafından Yapılan Nakdi Yardımlar

<i>Adı</i>	<i>Yardım miktarı (Kuruş)</i>
Reis Hasan Fehmi Efendi	4.000
Hacı Ahmed Efendi	1.000
Asım Molla Efendi Hazretleri	1.000
Mustafa Bey (Yanya)	1.150
Daviçon Efendi (Yanya)	1.150
Abdül Bey (Yanya)	1.250
Salim Efendi (Kastamonu)	750
Kemal Efendi (Dersaadet)	2.000
Halil Ganem Efendi (Suriye)	1.000
Milkon Efendi (Ankara)	1.000
Mustafa Efendi (Konya)	1.000
Hacı Mehmed Efendi (Konya)	1.000
Aliksan Efendi (Dersaadet)	1.000
Hacı Mustafa Bey (Kastamonu)	500
Simonaki Efendi (Konya)	500
Vasilaki Efendi (Selanik)	500
Mehmed Muhyi Bey (Bosna)	500
Sadık Paşa (Dersaadet)	1.000
Hacı Tefvik Efendi (Ankara)	1.000
Rıza Efendi (Bursa)	1.000
Yuvan Efendi (Dersaadet)	5.000
Ohannes Efendi (Dersaadet)	2.000
Abdürrezzak Efendi (Bağdat)	600
es-Seyyid Osman Efendi (Mekke-i Mükerrreme)	500
Tevfik Efendi (Suriye)	500
Atinedoros Efendi (Edirne)	700
Salamon Efendi (Bosna)	1.000
Zafiraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid)	500
Rif'at Bey (Bağdat)	500

MUSTAFA AYDIN

Petraki Efendi (Tuna)	500
Mihalaki Efendi (Edirne)	500
Agob Efendi (Tuna)	500
Abdülkadir Efendi (Haleb)	1.000
Ohannes Efendi (Trabzon)	500
	[Ara yekûn] 37.750
Hacı Ahmed Efendi (Aydın)	1.000
es-Seyyid Mehmed Efendi (Medine-i Münevvere)	500
Mustafa Sıtkı Efendi (Bosna)	800
Mustafa Bey (Selanik)	1.000
Ömer Efendi (Kosova)	1.000
Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-i Şerif)	1.000
Yâver Efendi (Bosna)	500
Maroşik Pozo Efendi (-)	500
Pero Efendi (-)	500
Sotiraki Efendi (Kosova)	500
Selim Efendi (İşkodra)	500
Filip Efendi (-)	500
İstefan Efendi (Selanik)	500
Vasilaki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid)	500
Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa)	1.200
Mehmed Şefik Paşa (Selanik)	1.500
Hırsto Efendi (Yanya)	2.000
Kerim Beyefendi (Selanik)	1.000
Süleyman Refik Efendi (Ankara)	1.000
Ragıb Bey (Aydın)	1.000
Nuri Bey (Tuna)	1.000
Apostol Efendi (Kosova)	500
Zahariya Efendi (Edirne)	500
Mihodamiş Efendi (Kosova)	600
Şakir Efendi (Tuna)	500
Yusuf Efendi (İşkodra)	500
Nikola Çanaka Efendi (Yanya)	1.000

1877-1878 RUMELİ GÖÇÜNÜN YANSIMALARI

Murad Efendi (Tuna)	500
İbrahim Bey (Bosna)	500
Angeli Efendi (İşkodra)	500
Fehim Efendi (Bosna)	1.500
Ahmed Bey (Trablus-ı Garb)	1.000
Sahak Efendi (Bursa)	500
Aliş Paşa (Tuna)	2.000
Avram Efendi (Selanik)	500
Emin Efendi (Aydın)	2.000
Agob Efendi (Dersaadet)	1.000
Nafi' Efendi (Haleb)	1.250
Emin Hilmi Efendi (Trabzon)	1.000
Hafız Mehmed Efendi (Mamüratü'l-aziz)	600
Sadi Efendi (Haleb)	1.000
Menahem Efendi (Bağdat)	2.000
Hamdanî Mustafa Efendi (Trablus-ı Garb)	1.000
Şeyh Nuri Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid)	600
Oseb Efendi (Diyarbakir)	600
Süleyman Bey (Kosova)	500
Andon Efendi (Kosova)	600
Hacı Mustafa Efendi (Adana)	700
Mustafa Efendi (Adana)	700
Abdürrahim Efendi (Suriye)	500
Hacı Mes'ud Efendi (Diyarbakir)	700
Vasil Efendi (Cezair-i Bahr-ı Sefid)	600
Manuk Efendi (Haleb)	1.000
Rupen Efendi (Edirne)	500
Yusuf Paşa (Dersaadet)	6.000
	91.000
Tophane-i Âmîre zâbitan aklâmiye ketebe-i umûmiyesi tarafından	31.180
Mekteb-i Tıbbiye İdadisi zâbitan ve şâkirdânı tarafından	10.300
Matbaa ketebesinden Haşim Efendi tarafından	100

Molla Hüsrev Mahallesi hanedanından Ali Rıza Efendi tarafından	100
Antikacı Süleyman Efendi tarafından	200
Dersaadet emlak kalemi efendileri tarafından	2.250
Yanya eşraf ve hanedanından Niş Mutassarıfı esbak Hayrettin Paşa hazretleri	8.000
Mekteb-i idadiye muallimlerinden Kolağası Ragıp Efendi	100
Madam Kastıro canibinden	100
Mekteb-i bahriye zabitan ve şakirdân efendiler tarafından	1.038
Yekün	116.348

Ek 3. İâne Encümeni'nin Yardım Defteri

Hamidiye medresesiyle medâris-i sâire aşûre bahası olarak evkaf nezaretinden	31.000
Hazine-i evkaf-ı hümayun memûrîn ve ketebesinin iânesi	18.870
Nizamiye sanayi alayının ikinci taburu zabitan ve ümerâ ve neferâtıyla Beykoz tabakhanesi iânesi	39.439
İâne olarak gelenler	
Hacı Mustafa Efendi	25.000
Ahmed Galip Efendi	5.000
Mösyö Zarifi	40.000
Mavro Kardato	20.000
Mösyö Dırago	5.000
Mösyö Yorgadis	20.000
Pirinççi Hacı Ömer Efendi	5.000
Mösyö Kope	10.000
Mösyö Kornî	10.000
Mösyö İkiziler	5.000
Mösyö Baruhi	5.0000
Mösyö Baryano	10.000
Kuru Yemişçi Ali Ağa	2.000
Behriye dairesi memûrîn ve ketebesi tarafından verilen	22.387
Kırkağaç fişekhanesinde müstahdem memûrîn ve ketebe ile bazı ustalar ve amele tarafından verilen	1.235

1877-1878 RUMELİ GÖÇÜNÜN YANSIMALARI

Mahkeme-i istinaf ticaret kısmı âzâsından Şemsi Beyefendi'den Maliyeye havaleten	4.000
Altunîzade İsmail Efendi hazretleri tarafından	100.000
Bursa mebuslarından Pavlidi Efendi	500
Trabzon mebuslarından Hacı Emin Efendi	500
Meclis-i Âyân Üyelerinin Yardımları	
Mustafa Nuri Paşa	5.000
Reis Asım Paşa	5.000
Kemal Paşa	2.500
Ethem Paşa	2.000
Sâmî Paşa	3.500
Halim Paşa	1.500
Derviş Paşa	1.000
Ahmed Celal Paşa	4.000
Ahmed Hilmi Efendi	1.000
Es'ad Efendi	1.300
Hacı Tahir Efendi	1.000
Rıza Efendi	1.000
Arif Efendi	500
Tevfik Beyefendi	500
Mihran Beyefendi	750
Ali Rıza Beyefendi	500
Emin Efendi	1.000
Marko Paşa hazretleri	1.000
Emin Beyefendi hazretleri	1.000
Kostaki Efendi hazretleri	500
Yorgaki Efendi	750
Daviçon Efendi	750
Serviçen Efendi	750
Kastiro Efendi	500
Yekün	533.349*

* 155. sayfada yer alan 116.368 lira da bu yeküne dahildir.

Liman kumandasıyla Şûrâ-yı bahriye riyaset-i ferikan-ı kiram ve Liva paşa hazerâtı	52.266.50
Mabeyn-i hümayun hademe-i hassa feriki Necib Paşa Hazretleri	500
Suriye mebuslarından Nakkaş Efendi	500
Beher sene Muharremde tekâyaya verilen atiyye bedeli olarak (Evkaf Nezareti celilesinden)	3.000
Âyândan atûfetlü Mihran Beyefendi hazretleri (ikinci defa)	2.000
Nizamiye sanayi' alayının birinci ve üçüncü taburları zabitan ve ümerâsıyla Efradı taraflarından	45.173
Üç anbarlı süvarisinden binbaşuya kadar ve kolağasılarıyla yüzbaşılar tarafından	83.445
Îlâne-i muhacirin encümen âzâsından ikinci kurena-yi hazret-i şehriyarî Osman Beyefendi	2.000
Rüsûmat muhasebe başkâtibi ve tütün fabrikaları memurlarıyla fabrikatörü	1.984
Kosova mebuslarından Rasim Beyefendi	500
Şûrâ-yı devlet reisi Kadri Paşa	10.000
Yekûn	209.468.50
Evvelki yekûn	533.349
Yekûn	746.381.60

Ek 4. Daviçon Efendi Tarafından Okunan Yardım Defteri

	Basma	Amerikan	Dokuma
	Top	Top	Top
Mösyö Fındıklıyan	25	25	5
Docezade Yuvan efendi	45	45	10
Mösyö Kamanto	50	50	10
Arslan	10	10	2
Mösyö Tirop	100	0	0
Lökavi	0	0	2
Nacrasali	200	tane şamdan	-

1877-1878 RUMELİ GÖÇÜNÜN YANSIMALARI

Padişah tarafından ihsan edilen	500.000
Sivas mebuslarından Kevork Efendi	600
Sivas mebuslarından İhsanullah Efendi	600
Sivas mebuslarından Edhem Efendi	600
Aydın mebuslarından Mina Efendi	600
Erzurum mebuslarından Giragos Efendi	600
Erzurum mebuslarından Haçadoryan Efendi	600
Tevkî-i divan-ı hümayun Raif Efendi	1.000
Liman dairesi sağ kolağalarından Çarşambalı Mehmed Efendi	1.332
Hademe-i şâhane rikâb ve mızika sınıfından	49.775
Bâb-ı vâlâ-yı Seraskerî'de toplanılan muhacirin îanesi olarak gelen	85.888
Mekteb-i Sultanî memûrin ve mu'allimin ve hademesiyle şâkirdân taraflarından	10.263
Tophane İmalât nazırı ferik Seyyid Paşa hazretleri	5.000
Maliye masarifat odası hülefâsından Sâlim Efendi	1.00
Basra vâlisi sâbık Nasır Paşa hazretleri	100.000
Şûrâ-yı devlet âzâsından Necib Efendi	1.000
Şûrâ-yı devlet âzâsından Avnürrefik Paşa hazretleri	2.120
Şûrâ-yı devlet âzâsından Sahib Beyefendi	2.000
Şûrâ-yı devlet âzâsından Ali Fuad Beyefendi	1.250
İzzetlü Kastıro Bey	275
Tekâyâ atıyyesinden evkaf-ı hümayundan	4.200
Nefs-i Haleb îanesine mahsuben vürûd eden	100.000
Bartın tüccâr-i mu'teberân-i hamiyetmendânı taraflarından	10.000
Şûrâ-yı devlet âzâsı Mahmud Paşa	3.000
Âyândan Marko Paşa	1.000

MUSTAFA AYDIN

Merzifon eşrâfindan Salih Efendi	400
Bolu mutasarrıflığından	20.495
Şûrâ-yı devlet âzâsından Rauf Beyefendi	2.000
Yekûn	904.508

Evvelki gün	1.646.415
Haleb vilâyeti hamiyetmendânı tarafından (def'a-i sâniye)	50.000
Samsun hamiyetkârân-ı ahali cânibinden	30.485
Kezâ	3.485
Isparta sancağı memûrîn ve ahâli-i hamiyetmendânı taraflarından	7.500
Yekûn	1.747.625

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Basiret, no: 2326.

Düstûr, IV, İstanbul 1295.

Mahmud Celâleddin Paşa. *Mir'ât-ı Hakikat*. Haz. İsmet Miroğlu. Cilt I-III. İstanbul 1983.

Meclis-i Meb'ûsan 1293 (1877) Zabıt Ceridesi. Haz. Hakkı Tarık Us. Cilt I, II. İstanbul 1939, 1954.

Vakit, no: 799, 801, 804, 813, 825.

İkincil Kaynaklar

Akyıldız, Ali. "Meclis-i Meb'ûsan". *DİA*. Cilt XXVIII, s. 245-247.

Bayraktar, Kaya. "Arkeolog, Bankacı, Casus, Sefir: Austen Henry Layard ve Osmanlı Coğrafyası". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 12, sayı: 1 (2011), s. 281-302.

Çetin, Atilla. "El-Cevaib Gazetesi ve Yayını". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 34 (1983/84), s. 475-484.

İpek, Nedim. *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*. Ankara 1994.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. Cilt VIII. Ankara 1995.

Kili, Suna, Gözübüyük, Şeref. *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*. 3. Baskı. İstanbul 2006.

Kocacık, Faruk. "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler". *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: 1 (İstanbul 1980), s. 137-190.

Özçelik, Tarık. "Basiret Gazetesine Göre Doksanüç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli Göçmenleri (1877-1878)". Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993.

Şimşir, Bilal. *Rumeli'den Türk Göçleri*. Cilt I, II, III. Ankara 1968, 1970, 1989.

Topdemir, Hüseyin Gazi, Polar, İbrahim Ethem. "Türk Matbaacılığının Gelişiminde Bir Sayfa: Cevâib Matbaası". *Nüşa*, Yıl:4/14 (Yaz 2004), s. 87-102.